

XÃ HỘI HÓA GIÁO DỤC VỪA LÀ MỤC TIÊU VỪA LÀ GIẢI PHÁP CHIẾN LƯỢC

TRẦN HỒNG QUÂN(*)

Tôi viết bài này ngay sau khi nghe một chuyên đề của Đài Truyền hình Việt Nam về giáo dục (GD). Chủ đề thị trường GD được đề cập một cách gây chấn, dù vấn đề đã quá hiển nhiên.

Thực ra thị trường GD không phải là vấn đề quan trọng hàng đầu liên quan đến đổi mới tư duy chiến lược GD trong giai đoạn hiện nay. Chẳng qua đó là một vấn đề nhạy cảm mà thôi. Nếu xã hội hóa thật sự nền GD (XHH GD) tất yếu dẫn đến thị trường GD. Vấn đề quan trọng hàng đầu đối với GD hiện nay là đẩy mạnh XHH GD.

Có người nói XHH GD đã được nêu chính thức trong các Nghị quyết của Đại hội Đảng, NQ TƯ, trong các chủ trương của Chính phủ cả rồi, còn gì phải bàn? Lại có người nói nền GD cách mạng của ta là vì dân, do dân tức

là đầy đủ tính xã hội rồi, còn phải xã hội "hóa" gì nữa?

Thực ra hiểu nghị quyết, mỗi người hiểu một cách; thực hiện nghị quyết, từng mặt vẫn còn có sự hạn chế khác nhau.

Một nền giáo dục chưa thật sự mang tính đại chúng

Nền GD cách mạng của ta là vì dân, do dân. Nếu làm đúng như vậy, làm triệt để như vậy thì nền GD này đã mang tính xã hội đầy đủ, tất nhiên không cần phải XHH gì nữa. Ta đã cố gắng nhiều và đạt kết quả phi thường. Ở trình độ kinh tế như ta khó có nước nào đạt được. Nhưng xét ở tính chất vì dân cũng còn nhiều điều phải nói. Tỷ lệ người được hưởng GD có cao lên nhưng chủ yếu là ở GD bậc thấp. Trong nhiều vùng, ngay ở bậc thấp, tỷ lệ đó cũng không cao. Như vậy ngay ở bậc phổ thông, cơ hội có được trình độ học vấn chỉ mức trung học thôi cũng còn khó với rất nhiều người. Còn ở lĩnh vực đào tạo thì càng rõ, tỷ lệ người được học nghề từ sơ cấp đến đại học còn hết sức thấp. Cửa vào các trường này còn quá hẹp. Một nền GD có cấu trúc thành một hình tháp mà đỉnh tháp quá nhọn. Các cuộc thi căng thẳng và khắc nghiệt nhằm gạt một số lượng lớn thí sinh ra bên lề học vấn, để chọn một số còn lại ít ỏi cho phù hợp với hình tháp đó. Nền GD này không tạo được thật nhiều chỗ học, thật nhiều cơ hội học tập cho đông đảo con em nhân dân. Nền GD hiện nay càng lên bậc cao càng thiếu tính xã hội, càng mang nặng tính "tinh hoa" cổ hủ. Những người không

(*) GS.TS, nguyên Bộ trưởng Bộ Giáo dục & Đào tạo; Chủ tịch Hiệp hội các trường ĐH & CĐ ngoài công lập.

có điều kiện học ở những trường phổ thông tốt mặc nhiên bị tước mất quyền học bậc học cao hơn, nhưng đây lại là số đông. Người ta quá nhấn mạnh chất lượng để hạn chế quy mô; người ta coi nền GD này như chỉ có nhiệm vụ duy nhất là để đào tạo người giỏi, và trên thực tế chỉ tạo thuận lợi cho người có điều kiện tốt trong học hành. Trước đây Cố Bộ trưởng Tạ Quang Bửu đã từng điều tra số học sinh nông thôn vào đại học, những em trước đó không có điều kiện tốt để học. Ông thấy rằng rất nhiều em khi mới vào năm thứ nhất có phần vất vả nhưng càng về sau rất nhiều em càng học giỏi. Điều đó rất đáng suy nghĩ về cách tuyển sinh hiện nay.

Riêng vấn đề chất lượng thì còn cần phải bàn nhiều. Chất lượng phải được quan niệm là một phổ có sự phân tầng, tương thích với sự phân tầng yêu cầu của xã hội đồng thời cũng phù hợp với sự phân hóa tự nhiên năng lực tiếp thu học vấn của cộng đồng người học ngay trong từng bậc học. Khi nền GD mang tính đại chúng, kể cả đại học, thì không thể xây dựng một chuẩn chất lượng duy nhất cho một bậc học. Do đó không nên chỉ có một điểm sàn tuyển sinh đại học cho tất cả mọi trường, cho tất cả mọi đối tượng trong cả nước. Một điểm rớt chính sách không bù nổi sự chênh lệch quá lớn về điều kiện học tập giữa các địa phương. Phải phấn đấu nâng cao chất lượng trên cơ sở bảo đảm tính xã hội của nền GD chứ không phải hy sinh tính xã hội cho cái gọi là chất lượng thoát ly tính xã hội.

Như vậy có thể thấy ngay tính chất vì dân, vì toàn xã hội, ngay trong chủ trương vẫn chưa phải đã phù hợp với bản chất nền GD cách mạng. Phải đổi mới tư duy để tiếp tục đẩy mạnh XHH GD để xây dựng một nền GD thật sự mang tính xã hội, xây dựng một xã hội học tập. Đó là một mục tiêu chiến lược của GD nước ta hiện nay.

Một nền giáo dục luôn luôn thiếu nguồn lực. Hãy trải thảm đỏ mời gọi các nhà đầu tư.

Nếu xét về tính chất do dân của nền GD, ta thấy càng có nhiều vấn đề cần làm rõ, thậm chí cần thật sự đổi mới tư duy để tạo một sự đột phá. Lâu nay XHH GD để được hiểu theo cách đơn giản như động viên xã hội đóng

góp thêm chút đỉnh nguồn lực, động viên xã hội tham gia xây dựng môi trường GD, tham gia khuyến học, khuyến tài. Những việc làm đó thật đáng quý. Xã hội đưa thêm một bàn tay đỡ phụ Chính phủ gánh vác nền giáo dục khổng lồ. Thật đáng quý nhưng cũng chỉ là một sự tiếp sức nhỏ bé của người đứng bên cạnh mà thôi. Còn Nhà nước thì đã hết sức nỗ lực đầu tư cho GD, nhất là những năm gần đây. Chưa bao giờ GD được ưu tiên trong phân bổ ngân sách nhà nước như bây giờ. Nhưng quy mô của nền GD đã quá lớn so với sự chịu đựng của ngân sách, chưa nói đến nguồn lực cần thiết để nâng cao chất lượng, dù quy mô này vẫn còn quá bất cập so với yêu cầu phát triển đất nước. Do đó nền GD luôn luôn thiếu nguồn lực. Không ở đâu có được một ngôi trường ra trường. Gần đây các nhà khoa học Đại học Phúc Đán Trung Quốc nghiên cứu xếp hạng các trường ĐH trên thế giới. Không có một trường nào của VN lọt vào 500 trường đầu tiên. Ta cũng không dám có một kế hoạch tham vọng lớn nào có thể so sánh với khu vực Đông Nam Á, chỉ vì không có tiền. Nền GD ta nghèo thành quen chịu đựng như định mệnh, giống như cuộc sống nhẩn nhục thời bao cấp tưởng không có cách nào thoát ra được. Sự lúng túng không có cách giải khi đồng thời vừa muốn tăng quy mô lại vừa muốn nâng cao chất lượng, cũng chỉ vì sự hạn chế của nguồn lực. Mà đất nước lại cần tăng tốc công nghiệp hóa, hiện đại hóa, cần chuẩn bị đi vào kinh tế tri thức.

Vậy tìm đâu ra nguồn lực để tạo sự bứt phá? Để tìm lối ra đòi hỏi phải có tư duy mới. Phải đưa xã hội thật sự vào nhập cuộc, thậm chí có thể trở thành một lực lượng lớn đáng kể trong mặt trận GD chứ không chỉ đứng bên cạnh hỗ trợ. Nguồn lực mới mẻ và lớn lao đang nằm trong xã hội. Hãy nỗ lực khai thác tiềm lực đó. Hãy trải thảm đỏ mời gọi các nhà đầu tư. XHH nguồn đầu tư phát triển GD theo hướng đa sở hữu là một giải pháp chiến lược của GD hiện nay. Cần khuyến khích mở trường ngoài công lập (NCL). Hãy coi các trường NCL cũng là "của ta" mà thật lòng không phân biệt đối xử. Đừng làm khó dễ với người xin mở trường; đừng làm kẻ ban ơn hoặc hành hạ khi giải quyết thủ tục; nên cấp đất và miễn thuế; chuyển một số các trường công lập sang chế độ tự lấy thu bù chi; cổ phần hóa một số trường khác để chuyển thành trường NCL; bảo đảm

quyền sở hữu hợp pháp cho các nhà đầu tư. Khuyến khích nước ngoài đầu tư mở các trường về khoa học và công nghệ. Chính sách của Nhà nước càng tốt thì thu hút đầu tư càng nhiều, có thể có sự sôi động mở trường như các doanh nghiệp đang nở rộ hiện nay, bởi vì "cung" GD còn quá thấp so với "cầu" học tập. Ta hy vọng sẽ thấy sự khởi sắc của nền GD giống như sau khi đổi mới mà thực chất là xã hội hóa nền kinh tế và chấp nhận cơ chế thị trường. Thị trường GD Việt Nam đang còn trống thênh thang, nhiều nước đã và đang chuẩn bị vào đầu tư và cũng thu hút học sinh ta ra nước ngoài. Người ta tính mỗi năm người VN phải mất nhiều trăm triệu đô la Mỹ để cử con em đi học ở nước ngoài. Các cấp quản lý GD hãy ưu tiên tạo thuận lợi tối đa cho các nhà đầu tư Việt Nam. Họ có năng lực và có tấm lòng với nền GD nước nhà. Hãy tin ở họ. Ta có thể mơ ước một cách không viễn vông là trong một tương lai không quá lâu ta có thể xây dựng những đại học có chất lượng cao, những trung tâm đại học lớn, những tập đoàn đại học mạnh gồm cả công lập và ngoài công lập.

XHH GD thật sự sẽ dẫn đến thị trường GD. Thị trường GD sẽ góp phần tạo động lực nội tại của các trường, khắc phục sự trì trệ của hệ thống GD.

Trong báo cáo trình trước Quốc hội vừa qua, Chính phủ cũng đã đề nghị năm lĩnh vực văn hóa xã hội cần chuyển một phần quan trọng thành dịch vụ, trong đó có GD. Nếu xét cụ thể, các trường ngoài công lập (NCL) không được sự bao cấp của nhà nước mà phải thu học phí để hoạt động. Mức học phí chỉ ít cũng bù đủ chi phí đào tạo, nghĩa là người học phải trả tiền tương xứng với những giá trị của phẩm chất, tri thức và kỹ năng mà họ nhận được từ nhà trường. Đó là sự trao đổi ngang giá theo cơ chế thị trường. Rồi họ đem những giá trị ấy tham gia vào thị trường lao động. Và như vậy là khi có nhiều trường với các nguồn đầu tư ngoài ngân sách nhà nước, cả các trường công phải lấy học phí thì mặc nhiên hình thành ngân sách nhà nước, cả các trường công phải lấy học phí thì mặc nhiên hình thành thị trường các sản phẩm GD, thường gọi tắt là thị trường GD. Điều này chẳng những là một lôgic hiển nhiên. Khi có thị trường thì có cạnh tranh, buộc các cơ sở đào tạo phải phấn đấu tự hoàn thiện, nâng cao chất lượng, xây dựng uy tín để hấp dẫn người

học. Và đến một lúc nào đó các trường công lập không phải bao giờ cũng ở thế thượng phong, nghĩa là cũng bị lôi cuốn vào cuộc cạnh tranh để tồn tại, cũng phải nỗ lực tự hoàn thiện mình. Đó là động lực nội tại được hình thành, là bàn tay vô hình điều chỉnh, canh tân các trường. Đó là mặt tích cực của cơ chế thị trường. Nó cũng có mặt tiêu cực, Nhà nước phải quản lý để hạn chế. Trong thị trường đó, học sinh, sinh viên không phải là "hàng hóa" của GD mà là "khách hàng", là người được hưởng dịch vụ GD. Cũng giống như trong thị trường lao động, người lao động không phải là hàng hóa mà là người bán hàng hóa sức lao động. Ngoài ra, các sản phẩm hữu hình của GD cũng tham gia thị trường như sách giáo khoa, các phần mềm dạy học, trang thiết bị dạy và học... Thực tế nước ta đang tồn tại và phát triển thị trường GD mà người cung cấp dịch vụ này có cả các trường đại học, THCN, trường dạy nghề, các trường phổ thông, trường mầm non, các trung tâm đào tạo và bồi dưỡng..., cả trường của ta và trường của nước ngoài mở ở ta, các trường nước ngoài đang với tay vào thu hút học sinh ta. Cần phải thừa nhận một cách không định kiến sự thực đó mà có cách quản lý cho tốt.

Cũng cần nói thêm rằng có nhiều bộ phận GD không thể tham gia thị trường. Đó là những bộ phận GD mà nhà nước buộc phải bao cấp như phần lớn GD phổ thông, mầm non; những bộ phận đào tạo mà sản phẩm của nó không thể tham gia thị trường lao động; tôi đã có dịp trình bày cặn kẽ trước đây. Mặt khác, khi thị trường hóa một bộ phận GD cũng chính là tạo điều kiện để nhà nước khỏi bao cấp tràn lan như hiện nay, có thể tập trung ngân sách giải quyết tốt vấn đề công bằng xã hội trong GD, giải quyết tốt hơn cho diện chính sách, cho người nghèo, cho vùng sâu vùng xa; tập trung đầu tư cho các trường đại học trọng điểm, các trường của các lực lượng vũ trang, các trường công lập khác,...

Khi tiến hành XHH GD, cần phải phi tập trung hóa về quản lý GD, để cao tính pháp trị, giảm bớt tối đa tính "nhân trị".

Bản thân khái niệm XHH GD đã có nghĩa là phi tập trung hóa, giảm bớt tính độc hành của nhà nước trong hoạt động GD. Nhưng quan trọng hơn khi XHH GD, phải giảm cách

quản lý tập trung theo kiểu cầm tay chỉ việc, áp đặt quá nhiều thứ, can thiệp quá nhiều vào quá trình tổ chức đào tạo và quản lý của các cơ sở, làm hạn chế tính chủ động sáng tạo. Phải dành nhiều quyền tự chủ cho các cơ sở GD. Ở bậc ĐH, nên để các trường NCL tự chủ về tài chính trong đó có việc tự định mức học phí; tự chủ về nhân lực; về nội dung chương trình trừ một tỷ lệ nhỏ do Bộ quy định; tự chủ về quá trình tổ chức đào tạo trong đó có tuyển sinh... Các trường công cũng phải được như vậy trừ việc tự chủ tài chính, nhưng cũng không nên ràng buộc cách dùng ngân sách như hiện nay.

Khi hệ thống GD đã trở thành đa dạng, nhất là về mặt sở hữu, Nhà nước cần xây dựng hoàn chỉnh một hệ thống luật pháp để quản lý theo "pháp trị". Các nhà đầu tư theo đó mà cần nhắc có vào cuộc hay không, không sợ bị quốc hữu hóa hoặc bị can thiệp vào sở hữu hợp

pháp của mình dưới mọi hình thức, nếu mình không phạm pháp. Các nhà điều hành các trường theo luật mà làm, cứ đúng pháp luật là yên tâm. Làm sao cho mọi người biết điều gì không được làm, ngoài ra thì được làm, không phải xin phép ai cả, không phải khổ sở vì "cơ chế xin cho" tùy thuộc vào từng cá nhân cụ thể, không sợ bị hành hạ về thủ tục có khi chỉ do một nhân viên đặt ra mà ai qua cũng phải lụy đò.

Chính phủ đã có nhiều đổi mới trong tư duy cũng như trong các phương hướng và chủ trương cụ thể. Nếu hệ thống điều hành trực tiếp vẫn trì trệ trong tư duy, không cụ thể hóa được các chủ trương lớn của CP, không khẩn trương đổi mới các thủ tục phiền hà, vẫn nặng "cơ chế xin cho" và những tiêu cực khác... thì nền GD không biết đến bao giờ mới khởi sắc.

TÓM TẮT

Tác giả đã tỏ rõ quan điểm của mình về nền giáo dục hiện nay: Một nền giáo dục chưa thật sự mang tính đại chúng; một nền giáo dục luôn luôn thiếu nguồn lực; và tác giả đã nhấn mạnh đến vấn đề quản lý giáo dục: cần phải phi tập trung hóa về quản lý giáo dục, đề cao tính "pháp trị", giảm bớt tối đa tính "nhân trị".

SUMMARY

The author presents his viewpoint on the present education system: a system not really possessing the characteristics of the masses; always lacks resources; and the author emphasizes the education management issue: the necessity to decentralize education management, uphold the "constitutional knowledge", and minimize the "human knowledge".